

MILLIY HÁM HÁREKETLI OYINLARDIŃ SPORT OYINLARI MENEN BAYLANISLI RAWAJLANIW ÓZGESHELIKLERI

Saparbaev Esen Tajibaevich, NDPI “Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtılıw” kafedrası assistent-oqıtılıwshısı

MILLIY HARAKATLI Q‘YINLARNI SPORT Q‘YINLARI BILAN UYG‘UNLIKDA RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Saparbayev Esen Tajibayevich, NDPI “Ijtimoiy-gumanitar fanlarni masofadan o‘qitish” kafedrası assistent-o‘qituvchisi

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF NATIONAL AND MOVEMENT GAMES WITH SPORTS GAMES

Saparbaev Esen Tajibaevich, NSPI Department of Distance Learning in Social and Humanitarian Disciplines

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ НАРОДНО- ПОДВИЖНЫХ ИГР СО СПОРТИВНЫМИ ИГРАМИ

Сапарбаев Есен Тажибаевич, преподаватель-ассистент кафедры “Дистанционное обучение социально-гуманитарных дисциплин” НГПИ

Annotatsiya: Maqolada yoshlarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishda milliy va harakatli o‘yinlarning sport o‘yinlari bilan rivojlantirish haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: jismoniy tarbiya, o‘yinlar, harakat, sport, rivojlanish, texnika, yosh avlod.

Abstract: Currently, information is provided on the development of national and active games with sports games in the development of physical abilities of young people.

Key words: physical education, games, movement, sports, development, technology, young generation.

Аннотация: В статье дается информация о развитии народных и подвижных игр со спортивными играми в развитии физических способностей молодежи.

Ключевые слова: физическое воспитание, игры, движение, спорт, развитие, технологии, молодое поколение.

KIRISIW. Dene tarbiyası ham sporttı hár tärepleme rawajlandırıwǵa tiyisli Prezident pármanları hám mámlekетимiz qararlarınıń ámelde nátiyjeni kórsetiwi xalıqtıń túrli qatlamları arasında dene tarbiyası hám sport hárketi sistemasınıń jetiskenligin kórsetiw ushin qolaylı sharayat jaratılıp atır. Dene tárbiyası, tálim tárbiya menen tigiz baylanışlı bolıp tabiladı. Milliy hám hárketli oyinlar

arqalı jarıslar, bellesiwler waqtında sportshıda hadallıq, ullılıq, qarsılasına salıstırıǵanda húrmet ham basqa intizamıy paziyletler tarbiyalanıp baradı. Dene tarbiyası ham sport shinigıwları menen úzlıksız shuǵıllanıw intelektual rawajlaniwǵa kúshli tásir kórsetedi. Kóplegen izertlewler sonı kórsetedi fizikalıq shinigıwlار ham sport penen shuǵıllanıw málim mugdarda sezim shólkemleri kónlikpelerin

<https://orcid.org/0009-0009-5245-7903>

e-mail:
saparbaevesen0@gmail.com

jetilistiriwde ásirese bulshıq etler hareketi, kóriw, seziw, aqıl, oylaw jaqsı orın jaratadı.

Dene tarbiyası hám ǵabalalıq sporttı jánede rawajlandırıw shara-ilajları haqqındağı Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 3-iyuń PQ-3031-sanlı qararı¹ hám Ózbekstan Respublikasında dene tárbiya hám sporttı jánede rawajlandırıw hám en jaydırıw is-ilajları tuwrısındağı 2020-jıl 24 yanvardaǵı PQ-5924-sanlı qararına² muwapiq salamat turmıs tárizin qaliplestiriwge, xaliqtıń ásirese, jas áwlattıń dene tárbiyası hám sport penen turaqlı shuǵıllanıwı ushin zaman talaplarına say shárt-sharayatlar jaratıw hám Ózbekstan Respublikası ministrler mekemesiniń tikkeley basshılıǵı astında oqıwshi jaslardıń kásip-óner yelewlerinde úlken ámeliy jumıslar júritilip atır.

ADEBIYATLAR ANALIZI. Bul máseleler boyınsha jolbasshılıq etip atırǵan qánige ilimpazlar orınlarda jeterlishe kóbeydi. Usı jerde, J.T. Toshpulatov, W. N. Ibragimov, Q. Alimov (Termiz MU), A.Q.Atoev, X.A.Botirov (Buxara MU), N.T.Rafiev, R.A.Qosimova, J.E. Eshnazarov (SamMU), N.A. Meliev, B. Bwribaev, O.Muqimov (JizMPI) siyaqlı ilimpazlardiń ilimiý-dóretiwshilik hám shólkemlestiriwshilik iskerlikleri itibargá ilayıq. Sonday-aq, R.Abdumalikov, R.Salomov, O.O.Polatov (ÓzMDTI), K.M. Mahkamjanov (TMPU), A.Sh.Qosimov, I.Xojaev siyaqlı ilimpazlardiń ilimiý-ǵabalalıq monografiyaları, maqalaları da maqsetke qaratılǵanı menen itibargá ilayıq.

T.S.Usmanxojaev dáslepki ilimiý-izleniw jumısların háraketli oyınlarga baǵıshlaǵan bolıp, usı orında N. Tajiboev penen birgelikte 1963-jılda “Háraketli oyınlar” toplamin baspadan shıǵarıwǵa miyasar bolǵan. Onıń keyingi dáwirlerdegi ilimiý-pedagogikalıq iskerligi basqa mashqalalarǵa qaratılǵan bolsa da, ol háraketli oyınlardı jiynawdı dawam ettirdi. Nátiyjede “1001” (1991j), “Milliy hám háraketli oyınlar” toplamların tayarlap, Respublikamızdaǵı kóp müń sanlı qánigelerdiń müşhulin jeńlestirdi.

ANALIZ HÁM NÁTIYJELER. Itibarlı tárepi sonda, “Milliy hám háraketli oyınlar” toplamı 500 ge jaqın oyınlar haqqında maǵlıwmatlardı óz ishine alǵan. Olardıń quramında 100den aslam milliy

hám háraketli oyınlarınıń bar ekenligi quwanishlı hádiyse sanaladı. Lekin, atap ótiwimiz tiyis, oyınlardıń kóphshilik bólımı mektep oqıwshıllarına arnalǵan. Sonday-aq, xalıq paydalaniwında bolǵan “Padanı tap”, “Eshek mindi”, “Qulaq sozıw”, “Piyada at jarıś”, “Aq súyek” siyaqlı naǵız milliy hám háraketli oyınlar itibardan shette qalıp ketken. Sonıń menen birge, usı baǵdarlamaǵa kirgizilmegen milliy hám háraketli oyınlardı izbe-iz úyreniw hám bolajaq qánigelerge tanıstırıw maqsetke muwapiq boladı.

Oyın ózin-ózi biliw quralı, oyın kúlki, dem alıw, fizikalıq hám ulıwmalıq tárbiya quralı, sport quralı boliwı mümkin. Oyın mádeniyattiń elementi sıpatında jámiyettegi barlıq mádeniyat túrleri hám adamlardıń hár túrli talapları menen rawajlanadı: oyın-kúlki, dem alıwda, ruwxıı, aqılıq hám fizikalıq kúshtiń rawajlanıwında úlken orın iyeleydi.

Oyın iskerligi – tek góana mádeniyattiń bir elementi emes, al balalar hám óspirimlerdi tárbiyalawda da paydalı qural bolıp esaplanadı. Ol mudami maqsetke baǵdarlaǵan hám túrli maqsetli jol-joriq hámde tiykarlaǵan háraket penen ózine tán ózgeshelikti kórsetip turadı. Oyın iskerligi ásirese balalıq dáwirinde kóbirek miynet penen ulıwmalıqqa iye boladı. Biraq oyın waqtında ómirdegi talaplardı qanaatlandırıw ushin materiallıq baylıq jarata almaydı.

Milliy hám háraketli oyınlardıń ózine tán ózgesheligi onıń mazmuni hárakettiń rolin ayqın kórsetip beriwi bolıp tabıladı (juwırıw, sekiriwler, ilaqtırıw, ótiw, toptı uzatiw hám uslap alıw, qarsılıq kórsetiw hám basqalar). Bul oyınlar háraketleniw hám onıń mazmunın tiykarlap beredi. Ol oynda qoyılǵan maqsetke erisiw jolında hár qıylı qıyıñshılıqlardı, tosıqlardı jeńip ótiwge baǵdarlanadı.

Oyınlar arasında haqıqattan da milliy hám háraketli oyınlar hám sport oyınları bir-birinen pariqlanadı. Haqıqattan da milliy hám háraketli oyınlardı oynawshıllardıń ózleri erkin túrde belgilengen maqsetke shártli túrde erisiwge baǵdarlaǵan, ózinde sanlı túrde baslamashılıq islerin jámlestirgen boladı. Oynawshıllardıń maqsetke erisiwinde belsendi háraket talap qılınadı, olardi orınlaw oynawshıllardıń ózleriniń oylap

¹ Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbırları toǵ'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 03.06.2017 yıldagi PQ-3031-son.

² O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbırları toǵ'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yıl 24- yanvardagi PF-5924-son farmonı.

tabıwına hám iskerligine baylanıslı boladı (níshanaǵa tez júwırıp bariw, níshanaǵa tez atıw, qarsılasına tez hám epshillik penen jetip alıw yamasa onnan ozıp ketiw hám taǵı basqalar).

Milliy hám háreketli oyinlar qaǵıydar menen belgilenedi. Sport oyinlarından ózgesheligi milliy hám háreketli oyinlar qaǵıydarlarına sharayattan kelip shıǵıp kelimilgen túrde ózgeris kirgiziw mümkin. Oyin qaǵıydası maqsetke erisiw jolında oyındaǵı qıynshılıqlardı hám tosıqlardıń xarakterin aniqlaydi.

Sport oyinları - bul háreketli oyinlardıń eń joqarı basqıshi esaplanadı. Bunda oyin qaǵıydası qatań belgilengen bolıp, olarda arnawlı maydan hám buyımlar talap etiledi. Sport oyininiń ayriqshaliǵı oyin waqtında belgili taktikada ózin tutıwı hámde quramalı háreket texnikası esaplanadı. Bul jaǵdayda oyin qatnasiwshıllarınan arnawlı tayarlıq hám shınıǵwdı talap etedi.

Geypara sport oyinlarında ayırm oyinshıllardıń uqıbı bolıwı zárür esaplanadı (hújimge, qorǵanıwǵa, dárwazaman hám t.b.). Sport oyinlarınıń ol yamasa bul oyinında qatań qaǵıydaga sáykes ráwishi te ayriqsha töreshilik qılıwdı talap etedi. Ayırm sport oyinlarında oyin qatnasiwshıllarınıń quramına qarap bir neshe ret (oqıwshıllar yamasa jası úlkenler, er balalar yaki óspirim qızlar) ózgertiliwi mümkin.

Milliy hám háreketli oyinlardan jaslar hám balalardıń uluwma fizikalıq tayarlıq quralı esabında paydalaniładi, sonday-aq, sport oyinlarına hám basqa sport túrlerine “Alpamıs” hám “Barshinay” test sınaqların (normativlerin) tapsırıwǵa taylorlaw quralı bolıp ta esaplanadı.

Hár bir milliy hám háreketli oyin óziniń mazmuni, forması (dúzilisi) hám metodikalıq qásiyetine iye. Milliy hám háreketli oyinlardıń mazmuni tómendegilerden ibarat: tema yamasa mazmuni (kórinisli yamasa shártlı oylap qoyılǵan jumis, oyin rejesi) maqsetke erisiw ushin oyinǵa kiretuǵın háreket hám qaǵıydalar.

Oyinlardıń forması qoyılǵan maqsetke erisiw jolların keń tallaw imkaniyatlarına iye bolıwı, oyin qatnasiwshıllarınıń háreketin shólkemlestiriwden ibarat. Oyin qatnasiwshılları birdey oyinlarda óziniń jeke qızıǵıwshılıǵına erisiw ushin jekke yaki topar bolıp háreket etedi, al basqalarında ózleriniń jámáátleri qızıǵıwshılıǵıń qorǵaydı. Sonday-aq, oyin ushin oynawshıllar hár túrli dúziliste yamasa formada (tarqalıp, sheńberde, sapta, qatarda) turadı. Oyin

forması mazmuni menen baylanıslı ráwishi de kelip shıǵadi.

Oyinnıń metodikalıq jaqtan ózine tán qásiyeti onıń mazmuni hám formasına baylanıslı. Milliy hám háreketli oyinlar metodikalıq tärepten ózine tán boladı:

- háreketsheńligi;
- shegaralanǵan qaǵıyda boyınsa maqsetke erisiwde erkin háreket etiw;
- qaǵıydaǵa sáykes túrde dóretiwshilik baslamashılıq penen háreket etiw;
- oyındaǵı ayriqsha rollerdi orınlaw, onıń mazmunına muwapiqlığı, oyin qatnasiwshılların jámááttegi belgili dárejedegi óz-ara múnásibeti ornatıldı;
- tosattan oyında ózgerip qalıw halatı, bul oyinshıllardan baslamashılıqtı, tez reakciyanı talap etedi;
- oyındaǵı jarıs elementleri oyinǵa tásırsheńlikti (emociyalıq) arttıradı hám kúshti tolıq jumsawdı talap etedi;
- oyında kelip shıǵatuǵın kelispewshiliklerdi sheshiwdə qarama-qarsi täreplerdiń máplerin bir-birine qayshi qoyıw bolsa joqarı dárejedegi emociyamı payda etedi.

JUWMAQ. Juwmaqlastırıp aytqanımızda, milliy hám háreketli oyinları sociallıq-tárbiyalıq tärepten ayriqsha áhmiyetke iye. Olardı oqıw orınlarda keńirek úyretiw, xalıq jasaytuǵın orınlarda arnawlı oyinlar shólkemlestiriw kerek boladı. “Shúllik”, “Padanı tap”, “Aqsúyek” siyaqlı oyinlardıń mazmuni hám maǵanası tärepten óğada kerekligi hám de ayırm sport túrlerinen ústin turiwin tereńirek úyreniw olardı sport dárejesine kóteriw jolların izlew kerek.

PAYDALANILĞAN ÁDEBIYATLAR:

1. Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirları to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 03.06.2017 yıldagi PQ-3031-son.
2. O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirları to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son farmoni.
3. Nasriddinov F.N. O‘zbek xalq milliy o‘yinlari. T.: 1993. – 27 b.
4. Shılmənov P. Milliy balalar oyinları. No`kis, “Qaraqalpaqstan”, 1996, 23-bet.